

Світлана Перова

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Сучасні умови бурхливого життя висувають підвищені вимоги до випускників вищих навчальних закладів. На ринку праці конкурентоспроможними є не просто фахівці, а компетентні професіонали своєї справи, тому застосування компетентнісно зорієнтованого підходу до навчання у закладах освіти є нагальною потребою і необхідністю.

Концепція державної мовної політики в Україні (2010), проект Закону “Про мови в Україні” (2010) та Концепції мовної освіти (2011), Закон України “Про засади державної мовної політики” (2012), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), галузева Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти (2013) визначають стратегічні напрями професійної підготовки вчителів-філологів, спрямовані на становлення й розвиток національно-мовної особистості, яка має вільно володіти нормами усної і писемної форм

літературної мови, цілеспрямовано і майстерно використовувати мовні засоби в різних мовленнєвих ситуаціях, дотримуючись комунікативного кодексу. Реформування освіти передбачає оновлення змісту навчання, зорієнтованого на ключові компетентності, оволодіння якими дозволить майбутнім учителям-філологам вирішувати актуальні проблеми в професійному, соціальному, повсякденному житті.

Як свідчить аналіз праць вітчизняних та зарубіжних авторів (В. Байденко, Н. Бібік, І. Єрмаков, І. Зимня, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, Н. Радіонова, Ю. Татур, А. Тряпціна, Р. Барнет, Т. Хайленд та ін.), у науці домінує тенденція досліджувати питання формування й розвитку специфічно-професійних компетентностей майбутніх фахівців як провідного результату освіти. Така ситуація, з одного боку, є цілком виправданою, оскільки ВНЗ орієнтуються головним чином на підготовку висококваліфікованих фахівців. З іншого, – акцентування уваги лише на професійних компетентностях не завжди дозволяє виявити “компетентнісний дефіцит” (В. Байденко) щодо розвитку ключових компетентностей, що зумовлює труднощі майбутньої професійної адаптації та соціалізації особистості.

Починаючи з середини ХХ століття, науковці різних країн активно включалися в дослідження компетентності як наукового феномену, її ролі в життєтворчості особистості, впливу на успішність у професійній діяльності, а також на пошук шляхів ефективного формування та розвитку компетентності як однієї з провідних професійно значущих якостей сучасного фахівця.

Метою статті є аналіз проблеми визначення соціально-правової компетентності в контексті розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів.

Практика свідчить, що сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а і здатності самостійно їх застосовувати в нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, що зумовлено переходом від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян. При цьому критерієм якості підготовки випускників будь-якого вищого навчального закладу постає професійна компетентність, а основу моделі випускника становлять компетентності, серед яких провідне місце посідають ключові компетентності фахівця.

Ключові компетентності фахівця мають двоїсту природу. З одного боку, вони не є професійно зумовленими. Цими компетентностями повинні володіти всі сучасні спеціалісти незалежно від сфери їхньої діяльності. З іншого, – ключові компетентності є професійно значущими, оскільки вони складають основу, базу для професійних компетентностей та дозволяють їм реалізовуватися більш повноцінно.

Важливою особливістю ключових компетентностей є те, що вони дають змогу випускникам вищого навчального закладу в разі

необхідності бути запитаними на ринку праці та успішно реалізувати себе в інших професіях (у нашому випадку, у сфері, не пов'язаній із філологічним напрямом).

Нам близька думка О. Семеног про те, що професійну компетентність учителя-філолога (української мови та літератури) можна визначити “як інтегральну особистісну якість, що включає сукупність професійних компетенцій, які зумовлюють готовність до педагогічної діяльності. Професійну компетенцію майбутнього вчителя української мови і літератури характеризуємо як сформовану систему професійних знань і вмінь, філологічних і педагогічних здібностей, ціннісних орієнтацій, стилю спілкування, необхідних для якісного виконання педагогічної діяльності” [1, с. 62].

Під час навчання у вищому навчальному закладі студенти набувають професійних компетентностей згідно з їхньою спеціалізацією. Упродовж цього процесу кожен з них перебуває в трьох позиціях: 1) той, кого навчають; 2) той, хто навчається; 3) той, хто навчає. Процес професійної підготовки за своєю природою може ставити студентів водночас і в позицію того, кого навчають, і в позицію такого, хто навчається, – усе залежить від розвитку сфер індивідуальності й тих вимог, що ставляться завданнями професійної підготовки.

Натомість професійна компетентність учителів-філологів формується й виявляється вже в процесі реальної педагогічної діяльності. Тому, на нашу думку, головним орієнтиром для виділення певної кількості компетенцій як результатів освіти є соціальне замовлення, що відображає проблеми вищої педагогічної освіти, суспільні вимоги до особистісних якостей.

Отже, ґрунтуючись на основних цілях професійної освіти, структурному уявленні про особистість і основні види діяльності, які дозволяють їй оволодіти соціальним досвідом і навичками життя та практичної діяльності в сучасному суспільстві, а також проаналізувавши різні підходи до визначення переліку ключових компетентностей, ураховуючи соціальні потреби, результати експертної оцінки й анкетувань, проведених серед викладачів ВНЗ, власний досвід викладання та специфіку напрямку підготовки “Філологія”, ми дійшли висновку, що до комплексу ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів входять інформаційна, міжкультурна комунікативна, соціально-правова, діяльнісна компетентності та компетентність самовдосконалення.

Кожна із зазначених ключових компетентностей виконує власні функції, що розкривають її специфіку. Водночас усі види ключових компетентностей учителя-філолога тісно взаємопов'язані.

Розглянемо соціально-правову компетентність у контексті розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів.

Соціально-правова компетентність учителя-філолога передбачає сформовані знання й уміння у сфері взаємодії із суспільними інститутами й людьми, а також здатність людини активно, відповідально та ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного громадянського суспільства, поінформовану й активну участь особистості в житті суспільства, до якого вона належить і на рівні місцевої громади, і державному та міжнародному рівнях.

Відомо, що кожна соціальна інституція й окремі організації, які її утворюють, є ієрархізованим соціальним утворенням з визначеними субординованими цілями. Головна мета суспільства, уособлена в державі, полягає в забезпеченні добробуту громадян завдяки культурному – у широкому розумінні (науковому, мистецькому, технічному) – прогресові. Головна мета держави структурована і є деревом цілей, тобто розділяється на підцілі укрупнено за соціальними інституціями, а потім розгалужується за соціальними об'єднаннями, організаціями, первинними групами, охоплюючи індивідуальні цілі всіх громадян.

Відтак, людина є складовим елементом соціальних утворень різних рівнів, і її цілі органічно вплетені в дерева цілей організацій, соціальних інституцій, суспільства загалом. Тут ідеться про матеріальні й інформаційно-ідеальні (нематеріальні, духовні) цінності-блага середовища, на які спрямовані потреби-цілі соціального суб'єкта, зокрема людини й особистості. Під задоволенням інформаційно-ідеальних потреб розуміємо й опанування наявних духовних цінностей (інформації, опредмеченої в наукових та мистецьких творах, конструкторських та технологічних розробках тощо), і їх творення.

Другий параметр соціального суб'єкта (людини, особистості) пов'язаний з цінностями-регламентами соціального середовища. Прагнення суб'єктів різних рівнів – держави, організацій, колективів, громадян – реалізувати цілі щодо задоволення потреб вимагає відповідного правового і морального (а також естетичного) регулювання. На рівні держави воно забезпечується основним законом – Конституцією, за виконанням якої в демократичних державах наглядає Конституційний суд. Діяльність організацій і громадян у межах різних соціальних інституцій забезпечується галузевим правовим законодавством, а також сукупністю моральних та естетичних принципів.

В узагальненому вигляді показники соціально-правової компетентності майбутніх учителів-філологів можна представити таким чином: усвідомлення значення своїх соціальних функцій як громадянина своєї країни, члена суспільства, стійке позитивне ставлення до своїх громадських обов'язків; знання символів держави (герб, прапор, гімн); знання прав та свобод людини й громадянина, уміння їх реалізовувати в різних життєвих ситуаціях; уміння співвідносити свої інтереси з інтересами суспільства; націленість на вдосконалення та розвиток

суспільства за принципами гуманізму, свободи й демократії; досвід суспільно корисної громадської діяльності; наявність певної життєвої позиції та внутрішньої готовності до її реалізації; здатність узяти на себе відповідальність, брати участь у функціонуванні й удосконаленні демократичних інститутів.

Оцінити сформованість соціально-правової компетентності у майбутніх учителів-філологів лише за представленими показниками досить складно. Під показником ми розуміємо характеристику, величину, ступінь розвитку компетентності загалом та окремо властивості, які її складають, ознак у їхньому конкретному прояві в цьому середовищі, які можна спостерігати та вимірювати. Однак, виходячи з того, що компетентність ми розглядаємо як систему, а компетенції як її елементи, як узагальнені характеристики компетентності, які мають її конкретизувати, то первинними для компетентності є не показники, а індикатори – дії, що забезпечують реалізацію кожної ключової компетенції. Індикатори можна уявити у вигляді “атома” в “молекулі” компетентності. Такі уявлення дають змогу визначити анатомію навчального плану майбутнього вчителя-філолога.

В організації процесу навчання індикатор має відбивати міжпредметні зв'язки, які формують один і той же вид ключової компетентності майбутнього вчителя-філолога. Індикатор по суті є навігатором розвитку кожної ключової компетентності в комплексі дисциплін навчального плану. Результати вимірювання показників через індикатори мають вербальне, знакове, числове значення.

Індикатори соціально-правової компетентності майбутнього вчителя-філолога, на нашу думку, можна представити таким чином:

- знає символи своєї держави (герб, прапор, гімн);
- знає Конституцію країни;
- бере активну участь у житті студентства, факультету, навчального закладу;
- пропагує права громадянина, реалізовує їх в особистому житті;
- користується своїм правом голосу на виборах будь-якого масштабу;
- бере участь у громадських заходах;
- є членом громадської організації, політичної партії тощо;
- проявляє толерантне ставлення до представників різних громадських організацій, політичних партій тощо;
- має власну чітку громадянську позицію, дотримується її;
- усвідомлює власну роль у суспільстві та покликання за професією;
- знає свої права та обов'язки як (майбутній) сім'янин;
- знає чинне трудове законодавство та користується правами, які ним надаються;
- знає та дотримується норм соціальної поведінки в суспільстві;
- уміє брати відповідальність на себе, усвідомлює можливі наслідки власних дій;

– має досвід ненасильницького врегулювання конфліктів;
– здатен(на) адаптуватися, налагоджувати контакти, знаходити своє місце в групі.

Неважко зрозуміти з представленого переліку, що кожен з індикаторів такої ключової компетентності майбутніх учителів-філологів, як соціально-правова, проявляється в конкретній дисципліні неоднорічно. Значний потенціал щодо ефективного розвитку ключових компетентностей взагалі та соціально-правової компетентності майбутніх учителів-філологів зокрема, на нашу думку, містять не лише спеціальні, а й соціально-гуманітарні дисципліни, оскільки їх вивчення у ВНЗ забезпечує загальноосвітню, загальнокультурну підготовку, сприяє формуванню гуманітарної грамотності студентів, озброюють майбутніх учителів-філологів специфічними методами пізнання й вивчення соціуму.

Отже, система підготовки майбутніх учителів-філологів у вищих закладах освіти повинна ґрунтуватися на засадах компетентнісного підходу та сприяти розвитку ключових компетентностей особистості, соціально-правової зокрема. Операціоналізація ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів передбачає подальше вимірювання досліджуваного поняття. Однак проблема фіксації сформованих компетентностей залишається нерозв'язаною, оскільки існує низка окремих способів оцінки, але немає загального методу, який міг би бути універсально застосованим до оцінювання сформованості різних компетентностей і загального компетентнісного простору. Розроблений перелік індикаторів соціально-правової компетентності майбутніх учителів-філологів дасть змогу використати індикаторний метод оцінки компетентностей для діагностики рівня їх сформованості в студентів, що передбачає перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Список використаної літератури

1. Семенов О. М. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педагогічного університету) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Семенов Олена Миколаївна. – К., 2005. – 476 с.